

EFTERORD

Eva Neander föddes 1921 i Jukkasjärvi, men flyttade tidigt till Härnösand. Fadern dog innan Eva började skolan, och när modern några år senare gifte om sig blev familjens bostadsort Borås. Så småningom flyttade familjen vidare till Göteborg, där Eva Neander avslutade sin skolgång och tog studentexamen 1941. Därefter studerade hon i Uppsala, men lämnade staden efter bara en kort tids vistelse och började arbeta som korrekturläsare på tidningen *Västgöta-Demokraten* i Borås. Där skrev hon också kåserier, dikter och filmrecensioner. Vidare var hon verksam som journalist i Göteborg, bland annat i *Ny tid* och *Göteborgs-Posten*. 1945 deltog Neander i en novelltävling, anordnad av Åhlén & Åkerlunds förlag, med novellen »Vilse», som prisbelönades och publicerades året därpå i tidskriften *All världens berättare*. Novellen utarbetades sedan till debutromanen *Dimman* som utkom 1946 på Albert Bonniers Förlag. De följande åren gav Eva Neander ut diktsamlingen *Död idyll* (1947) och

prosaböckerna *Staden* (1947) och *Nattljus* (1949), samtliga på Bonniers. Eva Neander begick troligen självmord samma år hon skulle fylla 29 år: i mars 1950 hittades hon död i is-sörjan vid sjön Uden i närheten av Finnerödja med en tub sömnmedel i fickan. Hon lämnade efter sig en ofullbordad roman, *Vattnet*, samt dikter och noveller som samlades i en bok med titeln *Lilla bror och lilla syster*, utgiven postumt av Bonniers 1951.

Eva Neander hör till de bortglömdas skara i svensk litteraturhistoria. Eva Runefelt skriver visserligen om henne i *Författarnas litteraturhistoria*, men hon saknas i stort utlagda översiktsverk som Lönnroth-Delblancs standardverk *Den svenska litteraturen* och det samnordiska projektet *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*. Anders Mortensen urskiljer i en uppsats om Neander två tänkbara förklaringar till hennes marginalisering: dels är hennes texter för mörka och för bristande i uppbygglighet för att attrahera litteraturkritikerna, dels utgörs en stor del av hennes litterära produktion av noveller – en försummad genre i svensk litteraturhistorieskrivning. Eva Neander har inte blivit föremål för någon utförligare litteraturvetenskaplig forskning, men de få skribenter som publicerat något om hennes författarskap för fram teman som utanförskap och ångest. Kerstin Berggren menar att många av karaktärerna i Neanders texter verkar vara avskilda från det verkliga livet genom en hinna

eller en glasruta. De kan inte nå gemenskap med människorna omkring sig, utan lever i de utstöttas skara. Även Eva Runefelt lokaliserar huvudpersonernas problem till de mänskliga bindningarna: karaktärerna drivs av ångest och drömmer om vänner som ska göra dem levande, men tar ständigt sin tillflykt till sina egna världar och utanförskapet.

Bo Strömstedt nämner strävan efter frihet och längtan efter gemenskap som centrala motiv hos Eva Neander och menar att misslyckandet med att nå dessa mål leder till ångest hos hennes karaktärer. Han knyter henne genom detta till de samtida fyrtiotalförfattarna, en litterär generation som i litteraturhistoriska översiktsverk kommit att karaktäriseras som pessimismens och ångestens generation. Strömstedt är en av de få skribenter som överhuvudtaget nämner en koppling mellan Neanders texter och hennes samtida litteraturhistoriska kontext. I de flesta andra texter som berör det litterära fyrtiotalet framstår perioden som ett exklusivt manligt decennium, detta trots att många kvinnliga författare – till exempel Ann Margret Dahlquist-Ljungberg, Elsa Grave, Rut Hillarp, Ella Hillbäck och Maria Wine – debuterade under denna period. De samtida kritikerna hade en tendens att beskriva de kvinnliga författarnas texter som »kvinnliga» – och därmed avvikande – i stället för att knyta dem till decenniets litterära strömningar. Studerar man de

kvinnliga författarna närmare visar det sig emellertid att de har betydligt mer gemensamt med männens texter än vad kritiken låter ana. Detta gäller även Eva Neander: hennes prosa gestaltar bland annat den existentiella ångest som en del av de manliga fyrtiotalsförfattarna, till exempel Stig Dagerman, skildrade.

Neanders huvudpersoner är ofta kvinnor, ett faktum som även Bo Strömstedt framhäver, och här finner vi en viktig nyckel till hennes författarskap. I Neanders texter finns alla sorters kvinnor: den ensamma flickan som på samma gång längtar och skyr mänsklig gemenskap, de lyckade och omsvärmade unga kvinnorna, som sin popularitet till trots kämpar mot ångesten, och småstadens inskränkta fruar, som i brist på annan sysselsättning skvallrar bort dagarna med likasinnade. Neanders novellinspirerade prosa – även romanerna har drag av novellistik – gör att dessa karaktärer skildras ur olika perspektiv, beroende på vem som står i centrum för kapitlet eller novellen ifråga.

I romanen *Dimman* får läsaren följa Bitte, som upplever att hon är avskild från världen genom en dimma. När Bitte är en flicka på tolv år är dimman skrämmande, men samtidigt blir den ett skydd eftersom den håller verkligheten omkring henne på avstånd. Bitte känner ingen samhörighet med människorna i sin omgivning, utan äcklas nästan av dem, av deras funktionsduglighet och deras omsorger. Hon tar sin

tillflykt till en egen värld, där hon vandrar tillsammans med Gud i skymningen. Gud blir ett slags fadersgestalt för Bitte, men han förmår inte axla det ansvaret, och i slutet av romanens första del »Hysterikan» ligger han död i ett rum med fördragna gardiner. Drömmen om Gud har fungerat som en alternativ värld för Bitte, men nu tvingas hon hantera det verkliga livet, och där står hon ensam. Dimman fortsätter att följa Bitte genom livet, och i den andra delen, »Vilse», ger hon under en tid efter och sjunker in i dimman. Efter en vistelse på ett nervsjukhus återfår hon dock livsviljan, bland annat genom kärleken till sin man. I kärleken finns livslusten och den gemenskap som Bitte ibland längtar efter, och kärleken fungerar på så vis som en motpol till dimman och som en möjlighet för Bitte att hålla sinnessjukdomen på avstånd. Från början är emellertid kärleken, särskilt de kroppsliga aspekterna av den, skrämmande: flickan Bitte avskyr sin kropps förändring i puberteten samtidigt som det ligger något lustfyllt i dess uppvaknande. Dimman skildrar en person som slits mellan å ena sidan en längtan att ge efter för dimman och ett förakt för människorna och världen omkring henne, och å andra sidan en strävan efter gemenskap och kärlek och en paradoxal vilja att leva och ge liv.

Det är Bitte som står i centrum för romanen, och det är hennes tankar som läsaren får följa. De andra karaktärerna skildras främst ur Bittes perspektiv, ofta utan någon större

sympati, med undantag för maken som Bitte betraktar med stor ömhet. Tant och kusin Märta, som Bitte bor hos som flicka, beskrivs som tillhörande en annan värld och utan förståelse för Bittes inre liv. Tant, med sina »kladdiga bröst och skära blus», försöker tränga sig igenom dimman och tvinga Bitte att klä på sig och bädda sängen om morgnarna. Fokuseringen på tants kroppslighet antyder att Bitte upplever hennes kontaktförsök som kladdigt familjära och alltför påträngande. Bittes gymnastiklärarinna gör sig lustig över att Bitte inte kan skilja mellan höger och vänster. Här levererar emellertid berättaren en ursäktande omständighet, som gör att läsaren får insikt i gymnastiklärarinnans agerande – en bättre sådan än Bitte själv – och kan se likheter mellan de två kvinnorna: »Flickan vet inte, att hon är en olycklig och trasig människa. En stackars kvinnospillra, som vill komma ifrån känslan av värdelöshet.»

Denna känsla av att vara olycklig är något som förenar de flesta av karaktärerna i Eva Neanders prosa. Mottot till avdelningen »Staden» i romanen med samma namn lyder: »Jag vet bara två slags människor. De som hör till staden – och de, som inte gör det.» Romanen skildrar olika karaktärer i en småstad i en svunnen tid och kretsar, som mottot antyder, kring de två polerna utanförskap och tillhörighet. I centrum står berättarjaget, Bitte, och hennes släktingar, systerkonen Agneta och Marie. Som tonårsflickor upplevde de att

de inte hörde till staden. När Bitte flera år senare får besök av Marie tänker hon på hur de var främlingar, vilket först var dem till lycka, men sedan blev en förbannelse – de blev enslingar. Valet mellan att höra till staden eller inte blir en omöjlig ekvation: att höra till innebär gemenskap, men också begränsning, medan utanförskapet erbjuder frihet, men dessutom ensamhet, något som både Bitte och Marie lider av. Agneta väljer till sist staden, men hon blir inte lycklig. Som ung flicka står hon utanför och blir beundrad av alla för att hon går sina egna vägar. Hon verkar fri och oberörd, och staden och dess människor tycks henne likgiltiga. Men när hon möter en ung man som hon blir förälskad i förändras hon och blir håglös och deprimerad. Så småningom gifter hon sig, men äktenskapet blir olyckligt, och Marie tycker att Agnetas liv verkar som en mardröm med jumperstickning och telefonsamtal med väninnor som hon sedan talar illa om. Inte heller de som hör till staden skildras som lyckliga: bland dem finner vi doktors fru, som kommer hem till Bittes mamma och skvallrar, och notariens fru, som en gång varit förälskad, men blivit övergiven och numera ser på livet som en fars. Här finns också den kaféägande gumman, som i sin ungdom alltid var glad, men som blev förförd och därefter övergiven och nu talar illa om andra människor för att de ska falla ned i samma smuts som hon själv.

I det sista kapitlet av *Staden* funderar Marie över hur det

kan finnas så nakna ting som kvinnor: »De sticks upp på en nål – likt fjärilar. Sitter där bara och sprattlar 'patetisk', 'besviken', 'cynisk'. Ingenting är så ömtåligt ...» Hon blir avbruten i sina tankar av att någon skriker, ett fruktansvärt ångestskri, och det visar sig att det är städerskan som brutit samman. Detta kan ses som en ingång till romanen, och till Eva Neanders författarskap i sin helhet, som kretsar kring den begränsande kvinnorollen. Under 1940-talet var hemarbete fortfarande den vanligaste sysselsättningen för kvinnor, åtminstone för de gifta kvinnor inom den övre medelklass som Neander skildrar. De höga födelsetalen under detta decennium bidrog ytterligare till att binda kvinnorna vid hemmet och gjorde det ännu svårare för dem att skaffa sig en egen yrkeskarriär. Den gifta kvinnan i övre medelklassen verkade i den privata sfären och ansvarade för hem och barn, men hade små möjligheter att ta del av livet inom den offentliga sfären. Den frustration som många av 1940-talets kvinnor säkert kände inför sin oförmåga att påverka sina liv kommer till uttryck i Neanders prosa.

Novellsamlingen *Nattljus* erbjuder fler exempel på olyckliga kvinnor. Äktenskap är ett återkommande motiv i denna bok. Flera av novellerna handlar om syskonen Margit och Jan Selig, vars far övergivit deras mor för den vackra aktrisen Julia. Modern beskrivs inte närmare, men läsaren kan genom Margits och Jans iakttagelser ana att hon har det svårt. En

kvinnor som är på väg att bli övergivna av sin man möter vi i novellen »Modell i lökfrisyr», som skildrar ett besök hos frisören. Kvinnan, Mildred, småpratar med sin frisör om sin man och hans stenograf, fru Enwall, som enligt mannen är den bästa han haft. Stenografen framstår som en självständig kvinna: hon kallar sig »fru» utan att vara gift och har valt att få ett barn med en gift man, som hon haft en kärleksaffär med, något som Mildred anser vara ett tecken på omoral. Efter ett gräl om fru Enwall säger mannen till Mildred att han ska resa bort en tid och att han har något viktigt att tala med henne om, men att han ska skriva till henne om det i stället, eftersom de ju har »så svårt att tala med varandra». Läsaren misstänker att mannen har ett förhållande med fru Enwall och att Mildred själv vet att det förhåller sig så när hon tröstar sig med sötsaker och veckotidningar: hon »bara åt och åt och läste, nästan tvångsmässigt».

Denna novell beskriver två kvinnotyper. I centrum står den inskränkta småstadskvinnan Mildred, som valt äktenskapet, men inte kan tala med sin man. I stället fördriver hon uttråkade tider med att äta bakelser och tala illa om andra som hon uppfattar som omoraliska eller som hon tror anser sig vara förmer. Vidare får läsaren genom Mildreds berättelse möta den egensinniga fru Enwall, som valt att gå mot strömmen och skaffa sig ett kärleksbarn med en man hon älskar utan att kunna få. Fru Enwalls livsval fördöms dock av

omgivningen. Ingen av de två kvinnorollerna framstår som särskilt åtråvärda, men det verkar inte finnas några alternativ. Doktors hustru i novellen »Tête à tête med Lysistrate», också ur *Nattljus*, försöker förklara för doktorn hur det är att vara kvinna. Som Ibsens Nora håller hon ett brandtal om kvinnans situation i samhället: kvinnan är som en tam duva eller en guldfisk i en kupa, och det är männens fel, eftersom de vägrar att se henne som en tänkande individ som också kan konstruera telegrafledningar. Flera av kvinnorna i *Nattljus* liknas – precis som Nora i *Ett Dockhem* – vid harmlösa djur, som tama duvor, kaniner eller taxar. Ibland sägs de också påminna om instängda fåglar som hjälplöst flaxar mot fönsterrutan för att komma ut i det fria.

Anders Mortensen anger, som tidigare nämnts, två tänkbara förklaringar till Eva Neanders marginalisering i litteraturhistorien, men jag tror att det är möjligt att lägga ytterligare en till dessa två: hon skriver om kvinnor och kvinnors problem, och i litteraturhistorien har litteratur om kvinnor inte ansetts vara lika viktig som den som handlar om män. Eva Neanders kvinnor är olyckliga för att de är kvinnor och för att de är människor, men i litteraturhistorien tycks det finnas ett osynligt likhetstecken mellan kvinnor och kön – och ett annat mellan män och allmänmänskligt. Mannen är norm och kvinnan är det andra könet, som Simone de Beauvoir uttryckte det i klassikern *Det andra könet* som ut-

kom samma år som Eva Neanders *Nattljus*. Kvinnors texter om kvinnor blir något som enbart angår kvinnor, medan mäns texter om män sägs handla om livet och hur det är att vara människa. Otaliga är de författare som liksom Eva Neander glömts bort när det blev dags att skriva litteraturhistoria, men det är knappast någon slump att majoriteten av dem är kvinnor. Det är på tiden att vi suddar ut likhetstecknet mellan manligt och allmänmänskligt och börjar se också de kvinnliga författarnas texter som något som angår alla. Eva Neander skriver om kvinnor och om de begränsningar kvinnor möter som gör det så svårt för dem att leva, men hon skriver också om hur det är att vara människa, om ångesten inför att leva och om svårigheterna med att slitas mellan strävan efter frihet och viljan till gemenskap.

Jenny Björklund

Litteratur

Berggren, Kerstin, *Så nära varandra* (Göteborg, 1965)

Björklund, Jenny, *Hoppets lyrik. Tre diktare och en ny bild av fyrtio-talismen. Ella Hillbäck, Rut Hillarp, Ann Margret Dahlquist-Ljungberg* (diss. Uppsala; Stockholm/Stehag, 2004)

Hedén, Birger, »Eva Neanders 'Historien om Julia'», *Att granska och diskutera. Epikanalyser*, red. Bibi Jonsson & Birthe Sjöberg (Lund, 2005)

Mortensen, Anders, »Ett anlag till frihet. Iakttagelser i några noveller av Eva Neander», *Från Eden till Damavdelningen. Studier om kvinnan i litteraturen. En vänbok till Christina Sjöblad*, red. Bibi Jonsson, Karin Nykvist & Birthe Sjöberg (Lund, 2004)

Neander, Eva, »Kaleidoskop», *All världens berättare* 1948:6

Runefelt, Eva, »Eva Neander», *Författarnas litteraturhistoria* 3, red. Lars Ardelius & Gunnar Rydström (Stockholm, 1978)

Strömstedt, Bo, »Eva Neander», *Svensk Litteraturtidskrift* 1950:4

Vennberg, Karl, »Inledning», Eva Neander, *Lilla bror och lilla syster* (Stockholm, 1951)